

„Írni csak egyedül, fordítani viszont csapatban lehet a legjobban”

Csikós Gréta beszélgetése Wilhelm Drostéval

kívül-belül

WILHELM DROSTE (1953) Budapest

*A kávéházi kultúra a modern magyar irodalom mozgatórugójaként fontos szerepet töltött be a 20. század első felében. Wilhelm Drosté már harmincöt éve él Magyarországon, és hivatásának tartja a kávéházak felélesztését. Nevéhez kötődik a *Drei Raben* című folyóirat, amely a jelentős magyar irodalmi művek német fordításait közli. Az általa alapított Három Holló kávéházban beszélgettünk a fordítás kérdéseiről, a magyar irodalom német recepciójáról és szenvedélyéről: a kávéról.*

► **A magyar nem számít a legdivatosabb nyelvek közé Németországban. Hogyan került mégis kapcsolatba a magyar kultúrával és irodalommal?**

✓ Ennek a története lényegében életem nagyregénye. Németországból, Vesztfália tartomány egyik kis falvából származom. Második fiúként egy vidéki környezetben alapvetően kétféle életút állhatott előttem: vagy otthon maradok mint az első fiúgyerek szolgája, vagy papnak állok. Nagyon szeretnék volna, hogy pap legyek, el is kezdtem görögül és latinul tanulni – és a keresztapám, aki magas rangú lelkész volt, szinte az egész pályámat előkészítette. Az volt a veszélyes, hogy tizennégy éves koromig én is úgy éreztem, hogy Krisztus tulajdona vagyok. 1968-ban volt egy nagy diákforradalom, az egész NSZK-s fiatalság baloldali lett – egy igazságos társadalmat akartunk felépíteni, szocialista mintára. Akkoriban azt gondoltam, hogy találok egyfajta békét a kereszténység és a kommunizmus között, valami hasonló utat, mint ami Dél-Amerikában volt. Ahol egyszerre jelenik meg a szegényekkel való szolidaritás és egy igazságosabb társadalom. Olyan helyet kerestem, ami nem kapitalista, és mégis jókedvű – ekkor választottam ki magamnak az egész keleti blokkból Magyarországot. Az is segített, hogy akkoriban nagy bélyeggyűjtő voltam, és a legszebb bélyegemen egy magyar sífutó volt. Soha nem voltam jó focista, de elég jó voltam sífutásban, így identifikáltam magam azzal a bélyeggel. Tehát lényegében hülyeségből vagyok itt, de nem bánom. Mindenki azt mondta nekem, hogy hülyeség magyarul tanulni, mert semmit nem lehet vele kezdeni – és mégis, az egész életemet ennek köszönhetem. Ez volt az egyetlen hasznos dolog, amit a hamburgi egyetemen tanultam. Hivatalosan nem magyar, hanem német irodalom szakra jártam. Mellette tanultam történelmet és szociológiát is, de kalóz módon mindig a magyar tanszéken kötöttem ki. Később egyre csak nőtt ez az érdeklődés: 1973 óta minden évben legalább egy hónapot Magyarországon töltöttem. Volt, hogy Debrecenbe jöttem nyári egyetemre, aztán Pestre, egyszer a Jászságba – megpróbáltam felfalni az egész országot. Akkoriban nagyon jól ismertem Budapestet, és nemcsak a belvárost – egyre inkább azt éreztem, hogy itt a helyem. 1986-ban egy teljes évig itt tanultam ösztöndíjjal, akkor kellett volna megírnom a doktorimat – amit csak 2017-ben fejeztem be: eltelt egy kis gondolkodási idő '86 óta, de cserébe tele van gondolattal! Akkor már harminc éve tanítottam az ELTE germanisztika tanszékén. Tulajdonképpen lektorként jöttem, de életemben nem tartottam rendes nyelvórákat. Sokkal szívesebben beszéltem Hölderlinről, Rilkéről, Kafkáról, Kleistról, Goethéről – a kedvenc német kincseimről. Élveztem ezt a dupla életet: reggel Goethét tanítottam németül, délután pedig egy kávéházban ültem, mint egy rendes pesti polgár, a magyar identitással.

Csak sokkal később jött a magyar Nő az életembe. Általában minden német egy nő miatt jön Magyarországra; de nekem ez csak a ráadás volt. Erre nagyon is büszke vagyok, ettől vagyok különleges. És micsoda feleség jutott nekem! Én tulajdonképpen csak másodikként szerepelek. Németországban azt mondják, hogy olyan, mintha egy híres focista felesége lennék – a nagy rendező, Enyedi Ildikó férje vagyok.

► **Milyen a viszonya a magyar nyelvhez?**

✓ A magyar nyelv iránti szeretetemet sosem szűnt meg. Az a szép benne, hogy sosem lehet egészen hozzáférni a titkaihoz – mindig megmarad annak a varázsa, hogy nekem ez egy idegen nyelv, és én

ebben az idegen nyelvben élek. Különlegesebb, sokkal varázslatosabb lesz tőle a kommunikáció. A varázs persze a magyar irodalom miatt is megmaradt – ez, úgymond, a szívem egyik csücske; a másik pedig a kávéház (ahogy az talán már sejtethető). Nagyjából száz évvel ezelőtt nagyon fontos szerepet töltek be a kávéházak az irodalomban, nélkülük nem lenne Kosztolányi, Krúdy, Ady, Babits, Szép Ernő vagy Szerb Antal. És később Pilinszky és Petri is presszó-emberek voltak. A presszó a kávéház gyereke, a szocialista változata. Ma már ennek nincs kultúrája, és én ebben látok egy feladatot: visszahozni valamiféle kávéház- vagy presszószerűséget a városba. És lám, mégis miszterionárius lettem: nem katolikus, hanem koffeines! Nincs is olyan nagy ellentét a kettő között. A Három Holló itt van a Belvárosi Nagyboldogasszony Plébániatemplom mellett, egy eredetileg vallásos épületben. Milyen furcsa az élet, valahogyan mégis visszatért a gyökereimhez. Élvezem, hogy éppen ezen a helyen vagyunk.

▼ A Három Holló az első kávézó, amit itt, Budapesten alapított?

▼ Ez már a negyedik kultúrkávéház, amit alapítottam. Régen a germanisztika tanszék az Ajtósi Dürer soron volt, ott volt a Dürer Kávéház; aztán volt az igazi Három Holló, ami Ady törzshelye volt. Az nem annyira kávézó volt, hanem félig étterem, de inkább kocsmá. Ady mindenütt kávéházba ment, főleg Párizsban és Nagyváradon, de Budapesten alig, mert oda Kosztolányi járt. És ő nem Kosztolányi, hanem Ady Endre. Nem érezte jól magát abban a társaságban, és valamiért mindig úgy tett, mintha utálta volna Pestet. Szerintem ez hasonló lehet ahhoz, ahogy Thomas Bernhard beszélt Ausztriáról és Bécsről. Mindig szidta és csúfolta, de szenvedélyesen utálni is csak szeretve lehet. Én ugyanezt látom Ady Budapesthez fűződő viszonyában. Az eredeti Három Holló volt a csúcs, a Goethe Intézetben volt, akkoriban még az Opera mellett, az Andrassy úton. Teljesen hüen vissza tudtam varázsolni a városba, és tizenkét évig én vezettem a kávézót. Nekik nem tetszett a név, mert a holló Németországban sokkal erősebben a halálhoz kötődő madár, mint itt. Szóval nem lehetett a neve Három Holló, amit én nagyon fájaltam. Mindenképpen Ady-múzeumot akartam volna belőle csinálni – de élő múzeumot. Nem úgy, mint ahogy Ady lakása most múzeum, hiszen ott csak meghalt. A Három Hollóban viszont élt! Még az akkori polgármesterrel is próbáltam tárgyalni, hogy meg kellene mentenünk, hiszen fontos kulturális örökség; harcoltam érte, én, mint utolsó magyar – sajnos hiába. Ma a Burberry bérlő a helyet, havonta hatalmas összegekért, amit a Goethe Intézet egy idő után már nem volt képes fizetni. Ezért került át a Ráday utcába, a Ferencvárosba. Nagy kár. Pár évig a Ráday utcai Goethe Intézetben is volt kávéházam, az Eckermann. Ő volt Goethe szerkesztője, beszélgetőtársa, és írt egy nagyon jó könyvet az öreg Goethéről. Végül ide hoztam a Hollót a belvárosba – ha egyszer lesz feltámadás, akkor Ady itt le tud majd ülni.

▼ Az utóbbi húsz évben a Három Holló a magyar–német kultúrák közvetítés egyik fontos fogalmává vált, mondhatni, szinte mozgalommá nőtte ki magát.

▼ Hát egy kicsit... A csapat mindig változik. Nagyon csalódott voltam, amikor a Goethe Intézet nem engedte a Három Holló nevet, ekkor indítottam a folyóiratot Drei Raben címmel. A legutóbbi kiadványunk egy nagy Esterházy-szám volt. Eddig 17 füzet jelent meg – mindig van egy fő téma, általában egy írói életmű. Van már Ady-füzet, József Attila-füzet, most Esterházy-füzet, tehát tematikusan dolgozunk. Száz oldalt a középpontba helyezett író műveinek szentelünk, ötvenet pedig minden másnak, könyvrecenzióknak például. Az Esterházy-kötet sokkal hosszabb lett, egyszerűen azért, mert annyira sok jó anyagot kaptunk. Mindenki ingyen dolgozott, csupán azért, mert ismerték Pétert – egyfajta kultusz alakult a személye köré. Rendeztünk egy nagy, háromnapos Esterházy-ünnepségsorozatot tavaly, amire külföldről is rengetegen érkeztek. Német nyelvtérületen nagyon kedvelték. Mindenhol jöttek emberek, a legtöbben ismerték őt személyesen is – nagyon jókat beszélgettünk.

Még az Andrassy úton volt a kávézó, amikor megjelent az igény különböző irodalmi estek szervezésére. Erre most szerencsére sokkal több lehetőségünk van, hiszen háromemeletes az épület. Van egy orfeumunk, ahová harminc-negyven ember fér el, és egy szinttel lejjebb van egy színházterem, ahová akár száznegyven-százötvenen is beférnek. Ott színdarabok, balett, koncert, buli, előadás, vita szokott lenni. Utána pedig itt, a földszinten kicsit le lehet ülni, beszélgetni vagy egyszerűen egyedül lenni és a gondolatainkba mélyedni. Itt fent nincsen zene, csak porceláncsörgés meg a beszéd zsvijaja. Én imádom a csendet és az emberi hangot. Amikor ötven ember egyszerre beszélget jókedvűen, nekem az a legszebb szimfónia. Néha itt fönt is tartunk filmvetítéseket, felolvasásokat, irodalmi esteket, tehát igyekszünk elég sokoldalúak lenni.

► **Eredetileg a Három Holló egy fordítói kör volt, a szépírás és műfordítás iránt érdeklődő fiatalokat, egyetemistákat gyűjtötte össze. Működik még ez a fordítói kör?**

► Igen, volt egy ilyen kör, minden szerda este összeültünk, újabb és újabb projekteket terveztünk, például új folyóiratszámot. Most nagyon szeretnénk egy Pilinszky-számot csinálni, lenne benne Paul Celan-anyag is, aki szintén egy nagyon érdekes és titokzatos költő, bár teljesen másképpen, mint Pilinszky. Szóval ez a „zárt költészet” lenne a fő téma. Szeretnénk majd Veszprémről is valamilyen anyagot összeállítani, hiszen 2023-ban Európa kulturális fővárosa lesz. Amikor Pécs volt, arról is készült egy kötet, az is a Három Holló kollektív munkája volt. Rijeka 2021-ben volt, Temesvár pedig szintén 2023-ban lesz kulturális főváros; erről a négy, valamikor magyar területen fekvő városról is érdemes lenne valamit összehozni, az egy nagyon szép feladat lenne. Szerintem lesz még pár füzetünk, elég optimista vagyok. Mostanában már nem találkozunk hetente, inkább országszerte kisebb fordítói körök működnek. Én most egy fiúval Széchenyitől a *Hitel*t fordítom újra, frissebb nyelvezetre, hogy érthetőbb legyen – mert a régi fordítás már elég archaikusnak és merevnek hat. Pedig Széchenyi nagyon is élő gondolkodó, szerintem jó író. Szerencsétlen, mint én, hiszen nem magyar anyanyelvűnek született, és ez talán érződik is az íráson. Ő a magyarral mint idegen nyelvvél dolgozott. Sokkal jobban tudott magyarul, mint én, mégis megmaradt valami üdítő idegenség a nyelvhasználatában.

A hallgatóknak nagyon-nagyon fontos szerepük volt mind a Három Holló, mind a kávéházak létrejöttében. Nem hiszem, hogy a szülők nagyon kedveltek, mert sok diákot tereltem gasztronómiai útra, sokan nyitottak valamilyen kis üzletet a környéken. Én nemcsak Goethét, hanem kávéházat is tanítottam – szó szerint. A Dürer Kávéház úgy jött létre, hogy meghirdettem egy *Kávéház és irodalom* című szemináriumot, és az első órán azt mondtam a diákoknak, hogy a szemeszter végére csinálunk egy kávéházat. Ez az igazi „angewandte Germanistik”, tiszta terepmunka. Mindig az volt a tanítási filozófiám, hogy fel kell szabadítanunk azt az életerőt, ami az irodalomban benne van. Nem szeretem, ha az irodalmat üvegfal mögül nézzük, mint az állatkerti állatokat. Meg kell mutatni a diákoknak, hogy miért Rilke a legjobb tanácsadó a szerelemben! És annyira élvezték a hallgatók, hogy tényleg létre is jött a kávéház. Azt hiszem, sikerült hatnom néhány emberre. Persze mindenütt volt húsz-huszonöt ember, és ebből ha egyet talán nagyon, és hetet, mondjuk, láthatóan megfogott a dolog, akkor azt már sikernek könyveltem el.

► **Mennyire érdekl az egyetemistákat a fordítói szakma, lesz utánpótlás?**

► Nyilván a fordítás a másik lán, amibe igyekszem bevonni őket. De alig van olyan ember, aki a két nyelvben egy minőségben tudatos. Az egyik nyelv mindig gyengébb lesz, és szerintem csak az erősebb nyelvbe lehet igazán jól fordítani. Nagyon kevés kivétel van. Lehet, hogy furcsa, hogy mi németül publikálunk, de én hiszem, hogy a fordítás kollektív munka. Úgy gondolom, hogy írni csak egyedül, fordítani viszont csapatban lehet a legjobban. Műhelyszerűen. Amikor egyedül csinállok valamit, azt általában behozom, megnézzük, vitatkozunk fölötte egy sort, és még egyszer nekiülök. De olyan is van, hogy valaki csinál egy nyers német fordítást egy magyar műről, én pedig igazi német szöveget csinállok belőle. Ez mindenkinek nagyon fárasztó, nem egy kis vidám, könnyű játék – komoly munka. Több munka, mint egyedül dolgozni, de szerintem megéri. Ez a fajta fordítási metódus az NDK-ból jön: sokszor nagyon jó írók dolgoztak azon, hogy nyersfordításokból igazán jó német szövegeket hozzanak létre. Ez egy jó iskola volt, de sajnos az NDK-val együtt megszűnt. Kalász Orsolya folytatja némiképp ezt a hagyományt. Nagyon régóta él Berlinben magyarként, tényleg kétnyelvű. Együtt dolgozik egy német költőnővel, ez például egy kisebb fordítói kör. Itthon azért több ember dolgozik a fordításokon. Van egy tanyám a Jászságban, Jászberény mellett. Volt, hogy leköltöztünk oda egy hétre, sokat ettünk-ittunk, és rengeteget dolgoztunk. Zádor Éva – aki Németországban született és élt, és aki egyébként főállású fordító – is nagyon sokszor segített nekünk rendbehozni a szövegeket.

► **Milyen nehézségekkel kell megküzdenie az embernek, ha magyar szöveget fordít németre? Mik azok a súlypontok, amikre nagyon oda kell figyelni?**

► Tulajdonképpen millió ilyen dolgot fel tudnék sorolni. Kezdve azzal, hogy teljesen más Pilinszkyt fordítani, mint Szép Ernőt, és teljesen más Krúdyt, mint Esterházyt. A gond mindig az, hogy közvetlenül semmit nem lehet átadni. Ebben az esetben az a szó, hogy fordítani, teljesen helyénvaló. Hiszen nem azt adom vissza, amit Krúdy leírt, hanem valami hasonlót, mintha egyszer megfordítanám. Ez egy nagy út, szinte olyan, mintha valami újat hoznánk létre. Amikor egy magyar szöveget próbálok németre átültetni, az egy nagyon elemi folyamat. Kicsit olyan, mintha egy banánfát próbál-

na elültetni az ember német földre. Nyilvánvalóan nem fog kihajtani, és közben jön rá az ember, hogy miért nem működik a dolog. Kell még neki üvegház meg rendes fűtés is – és még akkor sem lesz ugyanolyan az a banán, mint az afrikai.

Az a frusztráló a fordításban, hogy egy szöveg sohasem lesz kész. A fordítás mindig egy aktuális állapotról szól, mert mindig lehet egy szövegen még csiszolni. Nekem valahol ez a reménytelenség is tetszik. Van egy olyan mondás, hogy az ember mindig reményben él, de az itt nincsen. Nem létezhet egy német Pilinszky, de lesz valami, ami ugyanazzal a névvel járkal, és ami talán nagy hatást ér el a német nyelvterületen. Mivel nem tudjuk egy az egyben ugyanazt a szöveget lefordítani, hatalmas szabadsága van a fordítónak. Szeretem azt a szabadságot, amit akkor érzek, mikor egy reménytelen munkán szenvedek. Arany Jánosnál ütköztem például abba a problémába, hogy németül a rím mindig nagyon gyanúsra tűnik. Ami rímben van, az nem lehet komoly. Vagy viccesnek, vagy kényszeredettnek hat. Fiatalként biztos voltam benne, hogy Adyt fordítani csak rímtelenül lehet. Elkészült egy kötet, száz költemény fordításával. És húsz év elteltével egyre inkább úgy gondolom, hogy az a rím annyira fontos Adynál, hogy meg kellene tartani. Értem persze azt az érvelést is, hogy azt a vadságot, amit én egyébként Adyban nagyon szerettem, azt nem lehet igazán jól rímben átadni. Sokszor úgy voltam vele, hogy minden szabályt el kellene vetni, hogy elérjem azt a radikalitást, amitől Adyból költői forradalmár lett.

Jó irodalmat egységesen lehetetlen fordítani. Nemcsak nehéz, hanem egyenesen lehetetlen. És ami sikerül, az a lehetetlen fölötti lehetőség. Ha azt a német szöveget, ami a magyaron alapszik, szívesen olvasom németül, és ráadásul hasonló hatást képes elérni, mint az eredeti, akkor mondható sikeresnek egy fordítás.

▼ Milyen a Drei Raben nemzetközi visszhangja?

✔ Alig van neki, ami érthető – a magyar eléggé kiesik a német nyelvű irodalmi köztudatból. Más a helyzet persze, ha valamilyen német téma áll a középpontban, mint Kertész Imrénél a német bűn. Akkor hirtelen nagyon tud hatni egy szöveg, talán jobban, mint Magyarországon. Bizonyos értelemben Nádas Péter is azért lett nagy író a németeknél, mert elég sokat járt Berlinben – ő azért szervezettebb része a német–magyar kommunikációnak. Esterházy is ilyen volt, nemcsak a könyveivel, de a fellépésével is meghódította a németeket. Volt, hogy egy évben ötször hívták meg valahova, és nemcsak irodalmi eseményekre, hanem akár egy fociszervezethez is. Nagyon németes író volt; sőt nemcsak író, hanem rétor. Még a testbeszédével is hatalmas hatást volt képes elérni. Haragudott egyébként, mert mindig azt mondta: beszéljen a betű! A könyv legyen olyan, mint egy gyermek, éljen önálló életet. De pont őnála látszott nagyon, hogy az írás és az író szoros kapcsolatban áll. Jobban hatott a betű, ha ő mögötte állt, és fordítva.

▼ Külön lehet-e választani azokat a problémákat, amik a lírára vagy inkább a prózára jellemzők?

✔ Sok fordító dönt úgy, hogy ő csak prózát fordít, lírát nem vállal – mert az már-már zeneszerzés. A líra igazsága sokszor a melódiákban van, a szókombinációkban, mágikus szókapcsolatokban. „Minden ember: fenség, idegenség, lidérces, messze fény” – ezek a szavak többek mint imák. Vagy a „plakátmagányság” Pilinszky-nél. Mindenki azt hiszi, hogy lírát fordítani sokkal nehezebb, mert a prózában az író azt mondja, amit gondol, lírában pedig azt, amit érez. Én azt gondolom, hogy a líra egyre fontosabb ebben a modern életben; mert a világ annyira prózai. A líra jobban tud hatni, megkérdőjelezni még hétköznapi dolgokat is, amikről mindenki azt hiszi, hogy egyértelműek. De a líra sosem egyértelmű. Esterházy-nál is, aki mindig prózát írt, ott van a líraiság; a zene a hangjában, a testi mozdulataiban.

A kedvenc magyar prózaíróm Krúdy Gyula, és nála is azt látom, hogy a fordítás inkább lírai feladat. A szövegek szinte zenélnek ezzel a sok mellékúttal és döbbenetes szókinccsel. Krúdy számomra azért is hat nagyon élőnek, mert a jövőbe mutat, nem a múltba.

▼ Mi a helyzet a kortárs magyar írókkal, az ő szövegeiket mennyire fordítják?

✔ Természetesen az ő műveiket is fordítjuk. Például fordítottam Térey János munkáit, mikor még élt. Borzalmas, hogy olyan fiatalon meghalt, bizakodva figyeltem a pályáját. Most éppen Mészöly Miklós könyvét fordítottam, ő sem él már. Schein Gábor-regényt is fordítottam. Az egyik kedvenc írómostanában Terék Anna: Zádor Éva és Kalász Orsolya fordították le egy kötetét, nagyon örülök, hogy megvan németül!

Nyitott vagyok én is, meg a Holló-füzet is, mindig próbálunk élő, fiatal írókat bemutatni. Rengeteg kortárs szerző lép fel a Hollóban, nem telik el úgy hét, hogy ne járt volna itt két-három író vagy író nő.

Az Esterházy-füzetben benne vannak a legjobb magyar kortárs művek – úgy a hetvenes–nyolcvanas évekig bezáróan. Egy német olvasónak bevezetés lehet a kortárs magyar irodalomba.

► **Mely kortárs íróink számítanak különösen ismertnek német nyelvterületen?**

✔ Elsősorban a nagy hármas: Nádas Péter, Kertész Imre és Esterházy Péter. Ha nem Kertész Imre, akkor egy másik magyar biztosan megkapta volna az elismerést. Az ő műveiket máig is nagyon szeretik a németek. Nagy üzletet, mondjuk, nem lehet belőlük csinálni, de ha egy kiadó minőségi irodalmat keres, akkor szívesen bevesz egy-két-három magyar művet. Most például Kukorelly Endre egyik regénye jelenik majd meg németül.

Kapcsolatban állok egy jó német–osztrák kiadóval, ott próbálok minél több magyar szöveget megjelentetni. Ott nyílhatna egy ablak a magyar irodalomra. A folyóirat is tele van fiatalokkal – Varró Dániel verseit például szintén lehetetlen lefordítani, rendesen szenvedtem vele, de szerintem németül is megállja a helyét. Megint előkerült a „tilos a rím” probléma, pedig Varró Dániel rím nélkül nem Varró Dániel.

► **Van egy olyan elmélet, amely szerint a magyar művek nemzetközi megítélését mintegy előre jelzi a németországi fogadtatásuk. Ön szerint tényleg van egy ilyen tendencia?**

✔ Ez abszolút így volt az utolsó harminc–ötven évben. A német nyelv nyitotta meg az ajtót a magyar művek előtt. Berlin fele Nyugat, fele Kelet: mind a két irányba kijárat. 1999-ben, amikor Magyarország volt a Frankfurti Könyvvásár díszvendége, érezhető volt a fellendülés. Akkor lett hirtelen nagyon híres Esterházy Péter is, ő volt a magyar arc, ő tartott beszédet, amit nagyon klasszul csinált. Igazán grófi módon. Pedig már előtte is nagyon kedvelt hang volt, friss és pimasz.

A német fordítás nagyon fontos szűrő – magyar Nobel-díj sem lenne nélküle. Elég érdekes helyzet, hogy Kertész pont a német fordításon keresztül érte el a legnagyobb sikerét, pedig 1945 előtt a németek még a halálát akarták.

Volt egy olyan konzervatív irány a magyar intellektuális közéletben, amely nehezményezte, hogy a németek döntési helyzetben vannak a magyar irodalom értékének megítélésében. Ők voltak a bírúk. Aki egy német kiadóban működött, az világirodalomnak számított. Korábban sosem éreztem németellenességet, de akkor voltak olyan hangok, akik nem értették, hogy a németek miért szólnak bele a magyar irodalomba. Hogy lehet az, hogy Esterházy hirtelen világirodalom lett, és, mondjuk, Herczeg Ferenc nem? Persze, Esterházy működött németül is, Herczeg Ferenc művei viszont nem állták ki ezt a próbát. Azt szerették volna, ha a magyarok dönthetik el, hogy mi minőségi irodalom, és mi kerüljön a szemetesbe.

Amikor harmincöt évvel ezelőtt idejöttem tanítani, a német tanszék ugyanakkora volt, mint az angol. Most már sokkal kisebb, az angol viszont egyre nő, ami irodalmilag nem igazán szerencsés. Mert az angol nyelv így lesüllyed egy eszköz szintjére. A kincs minőségét elveszti, mert sokan rosszul használják. A német bizonyos értelemben védett helyen van mint kultúrnyelv. Örülök neki, hogy a második helyen van. Hasonló helyzet volt, amikor sokáig az orosz volt az uralkodó nyelv, amit mindenkinek meg kellett tanulnia. A nyelv érdekeit ez egyáltalán nem szolgálta, tulajdonképpen az is egy félrehasználat volt. Az a hatalmas irodalmi erő, ami az orosz nyelvterületen volt, ennek lett az áldozata. Mert mindenki utálta. És a kényszer nem jó költői tanácsadó. A kényszer mindig gyanús és csúnya.

Kedves Olvasóink!

A Kortárs folyóirat aktuális számát az **Írók Boltjában**, valamint az alábbi helyeken biztosan megtalálja:

Budapest: Árkád (Relay és Inmedio), Blaha Lujza tér (Relay), Boráros tér (Relay), MOM Park (Inmedio), Nyugati téri aluljáró (Relay), Széll Kálmán tér (Relay)

Debrecen: Árkád Fórum (Inmedio), **Eger:** Széchenyi út (Inmedio), **Győr:** MÁV váróterem (Relay), **Miskolc:** Szinvapark (Inmedio), **Solymár:** Auchan (Inmedio), **Sopron:** Széchenyi tér (Inmedio), **Szeged:** Dugonics tér (Inmedio)